

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВЕЛИКА ЛЮДМИЛА ПЕТРІВНА

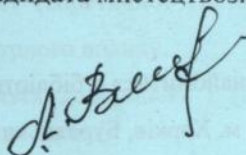
УДК 069.5 (477)

**РОЛЬ ОБРАЗНОЇ ПОБУДОВИ ЕКСПОЗИЦІЇ
У СИСТЕМІ МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
(аспект розбудови української школи музестворення)**

17.00.08 – музеєзнавство; зберігання художніх
цінностей та пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Харків – 2000

59.1
28
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській державній академії культури
Міністерства культури і мистецтв України.

Науковий керівник: – кандидат мистецтвознавства, доцент
Житницький Анатолій Зіновійович,
Харківська державна академія культури,
професор кафедри мистецтвознавства.

Офіційні опоненти: – доктор мистецтвознавства, доцент
Шило Олександр Всеволодович,
Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого (м. Харків).
Міністерство освіти і науки України,
професор кафедри культурології;

– кандидат мистецтвознавства
Побожій Сергій Іванович,
Українська академія банківської справи
(м. Суми). Національний банк України,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін.

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (м. Київ).

Захист відбудеться «26 січня» 2001 р. о 10 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради **К 64.807.01** в Харківській державній
академії культури за адресою: м. Харків, Бурсацький спуск, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської державної
академії культури за адресою: м. Харків, Бурсацький спуск, 4.

Автореферат розісланий «23 грудня» 2000 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат мистецтвознавства, доцент

В.М.Откидач

Актуальність теми. Україна має величезний за обсягом музейний фонд пам'яток загальнолюдської цінності, різнопрофільну мережу музеїв, безліч оригінальних культурно-історичних об'єктів, які підлягають музеефікації, досвідчених і талановитих фахівців-практиків, давні традиції музейництва, певні вартісні новації. Усе разом становить реальну основу для розвою самобувної національної школи музестворення, здатної активно сприяти самоствердженню і самоздійсненню українського суспільства в умовах незалежності та спроможної гідно презентувати образ України світовій спільноті. Водночас бракує теоретичних праць стосовно авангардних напрямів музейної діяльності – експозиційної та комунікаційної, - від яких значною мірою залежить успіх звершень.

Отже, наукове дослідження ролі образної побудови експозиційних творів у системі музейної комунікації може наблизити розв'язання цієї проблемної ситуації.

Як свідчать праці провідних зарубіжних музеологів – В.П. Арзамасцева, М.Б. Гнедовського, М.П. Майстровської, М.О. Нікішина, Т.П. Полякова, Є.А.Розенблюма, К.Хадсона та інших, – рівень наукових розробок у означеному напрямі ще не дає цілісної завершеної уяви про сучасну музейну експозицію, закономірності її побудови та специфіку функціонування.

Теоретики і практики музейної справи однозначно висловлюють суть наступної наукової задачі: критичне переосмислення попередніх здобутків, оновлення методики дослідницької роботи, використання досягнень суміжних наук і на тому – створення загальної теоретичної системи музейного експозиційного будівництва та його соціокультурного впливу.

Тим самим підтверджується доцільність і актуальність дослідження теми, обраної дисертантом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана за програмою наукових досліджень кафедри історії України та музеєзнавства Харківської державної академії культури, що спрямована на становлення і розвиток української музеологічної школи згідно із статтями Закону

України “Про музеї та музейну справу” (1995), яка гарантує підтримку фундаментальних і прикладних досліджень у галузі музейництва.

Об’єктом дослідження є вітчизняні та зарубіжні музейні експозиції, форми та засоби спілкування в експозиційному середовищі від прафеноменальної стадії до сьогодення.

Предметом дослідження є зовнішні і внутрішні, загальні і локальні закономірності образної побудови та функціонування експозицій у системі музейної комунікації.

Мета дослідження полягає у подальшій розробці та систематизації теоретичних засад експозиційного мистецтва, виявленні його соціально-комунікативного потенціалу і значимості для зміцнення культуротворчих позицій українського музейництва.

Основними задачами поставленими і вирішеними дисертантом для досягнення мети є такі:

- визначення загального результату попередніх досліджень з відповідною локалізацією джерельної бази, методів і напрямів наукової розробки теми;
- з’ясування закономірностей трансформації образного ладу та комунікативного потенціалу музейних експозицій від прафеноменальної стадії до сьогодення;
- усунення понятійно-термінологічних розбіжностей стосовно природи експозиційних образів та музейної експозиційної творчості;
- встановлення специфічної сутності музейного експозиційного образотворення як нового виду синтетичного мистецтва і його зв’язків з іншими культурними явищами сучасності;
- здійснення детальної структуризації системи мовних засобів експозиційного мистецтва і визначення рольових функцій та прийомів використання кожного із структурних елементів;
- з’ясування жанрового діапазону та основних жанрових форм музейних експозиційних творів;
- розкриття засобів реалізації соціокомунікативного потенціалу образно-сюжетних музейних експозицій;

- виявлення конкретних способів збагачення музейного експозиційного мистецтва на українському культурно-історичному підґрунті;
- обґрунтування місця та значимості музейної експозиційної творчості України у глобальних соціокультурних процесах.
- **Наукова новизна одержаних результатів** визначається такими показниками:
- цією дисертаційною роботою започатковано мистецтвознавчий напрям досліджень в українському музеєзнавстві на міждисциплінарній методичній основі;
- дістало наукове підтвердження положення щодо поліфонічної образної природи музейних експозиційних творів, завдяки чому усунуто підстави для їх альтернативного трактування як суто наукових чи суто мистецьких та хибного компромісного визначення як науково-художніх;
- вперше розроблено систему алгоритмів музейного експозиційного мистецтва як нового виду синтетичної художньої творчості і унікального засобу культурно-історичної комунікації;
- вперше розкрито спосіб адаптації теоретичної системи музейного експозиційного мистецтва до етноментальної специфіки, культурних традицій та сучасних потреб українського суспільства;
- вперше здійснено спробу обґрунтування місії українського музейного образотворення у сучасному соціокультурному просторі.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. По-перше, система наукових положень стосовно основних напрямів музейної діяльності певною мірою ліквідує прогалину в теоретичній частині вітчизняного музеєзнавства і вирівнює його структуру, де переважають історичний та прикладний аспекти досліджень. Отримані результати можуть бути використані для оновлення і збагачення теоретичних засад інших видів музейної роботи, зважаючи на їх взаємозалежність, а також для розробки наукової концепції вітчизняного музейництва у нових культурно-історичних умовах.

По-друге, новітні теоретичні узагальнення відкривають шлях до оптимізації експозиційного образотворення, форм і засобів спілкування з публікою, які

зумовлюють соціальний престиж музеїв та рівень їх впливу на суспільне життя. Про ефективність застосування базисних положень дослідження свідчить значний громадський і фаховий резонанс виставок, експозицій та культурних імпрез, здійснених під орудою дисертанта і випускників музейного відділення Харківської державної академії культури у багатьох музеях України та Росії.

Висновки дисертації надають підставу для певних коректив системи підготовки музейних кадрів: перегляду і поширення фахових спеціалізацій, вдосконалення навчальних програм, планів, спецкурсів, забезпечення сучасними підручниками та посібниками, що вже частково реалізовано на кафедрі історії та музеєзнавства Харківської державної академії культури.

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати, що виносяться на захист, здобувач отримав особисто. В публікації із співавторами □□ дисертанту належить розробка концепції розвитку музейного відділення Харківської державної академії культури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені в доповідях: на науковій конференції з питань музеєзнавства та історичного краєзнавства “Проблеми збереження та відновлення історичної пам’яті” (Харків, 1995); на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Культура України: історія і сучасність” (Харків, 1996); на науковій конференції “Другі Сумцовські читання” (Харків, 1996); на науково-теоретичній конференції “Історична пам’ять і самосвідомість українського суспільства на межі тисячоліть” (Харків, 2000); на науковій конференції “Музей в ХХІ столітті” в рамках VI Сумцовських читань (Харків, 2000). Загалом матеріали дисертації знайшли відображення в десяти наукових публікаціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 230 найменувань і додатка з 23 ілюстраціями. Загальний обсяг дисертації – 197 сторінок, де 157 – займає текст, 18 – список джерел, 22 – додаток.

У вступі обґрунтована актуальність теми, сформульовані мета і основні задачі дослідження, охарактеризована наукова новизна, теоретична і практична значимість одержаних результатів, наведені дані про апробацію та публікації наукових положень, що виносяться на захист.

У першому розділі “Стан наукового забезпечення, напрями та методологія дослідження проблеми” критично переосмислені хід та результати попередніх наукових досліджень за проблемою, визначені напрями наукової розробки дисертаційної теми та методика вирішення задач.

Як показує аналіз спеціальної літератури проблема наукового забезпечення експозиційного образотворення та його соціальних функцій виникла з появою класичної моделі музею (XIX ст.) і загострювалася у процесі розвитку музейної мережі (кін. XIX – поч. XX ст.). Але її вирішення перемістилося з прикладної площини у теоретичну тільки в 1950-60-х рр., завдяки працям фахівців НДІ музеєзнавства (Москва) – А.Б. Закс, С.А. Каспаринської, А.І. Михайловської, З.А. Огризко, А.М. Разгона.

Найбільш плідним для наукової розробки основних питань проблеми виявився період після світового “музейного буму” 1960-х – поч. 1980-х рр., коли до справи залучилися провідні художники-експозиціонери, зокрема В.Л. Глазичев, Р.Р. Клікс, В.В. Литвинов, К.І. Рождественський, Є.А. Розенблюм та представники нової генерації музеєзнавців – В.П. Арзамасцев, М.Т. Майстровська, М.О. Нікішин, Т.П. Поляков. Так, експозиційне будівництво за образно-сюжетним методом дістало наукове визнання як новий вид синтетичного мистецтва, розпочалося дослідження його специфіки, мовних засобів, жанрових форм тощо. Паралельно М.Б. Гнедовський, М.Т. Майстровська, Ю.П. Піщулін розробляли теоретичні аспекти музейної комунікації: було визначено загальну структуру цієї системи, її залежність від соціокультурних умов, форми функціонування. Впродовж 1990-х рр. опубліковано ряд статей, автори яких розглядали музейну експозицію і процес

комунікації з позицій філософії, культурології, інформатики, соціальної педагогіки та психології.

У такий спосіб закладено наукові підвалини експозиційної і комунікаційної діяльності музеїв, але поряд з високою позитивною оцінкою результатів попереднього етапу дослідження проблеми слід відзначити і його суттєві недоліки. Розмежованість основних напрямів науково-дослідницької роботи, опора на фрагментарну емпіричну базу і використання малопродуктивних методів аналізу об'єктів дослідження спричинили існування діаметрально-протилежних тлумачень образної природи музейних експозицій, понятійно-термінологічних невідповідностей, окремих положень суто декларативного характеру. Через це виявилось неможливим теоретичне узагальнення здобутків як наступний логічний крок у розвитку музеології.

Іншою серйозною вадою наукових досліджень була їх надмірна централізація за радянських часів, внаслідок чого українські музеєзнавці майже не брали участі в теоретичній розробці проблем експозиційного образотворення та музейної комунікації. Лише в 1990-х рр. з'явилися окремі публікації вітчизняних фахівців, присвячені питанням побудови сучасної експозиції та засобам і формам спілкування у специфічному музейному середовищі.

Аналіз музеологічної літератури різних країн світу засвідчує, що зарубіжні науковці вирішували проблему в протилежному порядку: від розробки теорії музейної комунікації до з'ясування основних положень створення експозиції як головного комунікаційного каналу. А пріоритет дизайнерського, технологічного експозиційного образотворення зумовив змістовні відмінності наукових досягнень.

Загалом істотні зміни соціокультурних потреб на рубежі XX-XXI ст. вимагають якісно нового підходу до проблеми наукового забезпечення авангардних напрямів музейної діяльності.

Згідно з концепцією дисертаційної роботи система музейної комунікації розглядається як специфічний соціокультурний організм, що розвивається і регулюється за логікою ситуацій. Поєднання музеологічного, мистецтвознавчого, соціокомунікативного та культурологічного аспектів дослідження створює

передумови для всебічної і цілісної наукової характеристики культурного феномена. Відповідно до цього обрана міждисциплінарна методика вирішення поставлених задач, де головують компаративний метод, системно-діяльнісний і структурно-функціональний аналіз, метод моделювання.

У другому розділі “Трансформація образної структури та комунікативного потенціалу музейної експозиції у процесі її еволюції” на підставі аналізу історичних видозмін образного ладу музейних експозицій та їх соціального функціонування від прафеноменальної стадії до сьогодення з’ясовано зовнішні і внутрішні, загальні і локальні закономірності трансформації системи музейної комунікації впродовж її еволюції.

Підтверджено, що образний тип музейної експозиції певної культурно-історичної доби підпорядковується пануючий світоглядній уяві, провідному засобу пізнання та відображення дійсності і унаочнює пріоритетні цінності та спонуки суспільної життєдіяльності. Це й породжує образну поліфонію музейної експозиційної творчості.

Так, більшість прамузейних експозиційних моделей створена у лоні мистецтва і є міфоепічними (Стародавній Схід), міфопоетичними (антична Греція), міфополітичними (античний Рим), ірраціоналістичними (середньовіччя), антропоцентричними (доба Відродження) чи раціоналістично-естетичними (доба Просвітництва) картинами часу і світу.

З розвитком науки з’явилися перші прамузейні структури науково-образного типу (XV–XVIII ст.), що відтворювали матеріалістично-механістичну світоглядну уяву. Формування класичної моделі музею і його експозицій відбувалося при панівному становищі науки у суспільному житті і свідомості, тому експозиційна творчість цілком перемістилася у наукову сферу і базувалася на раціоналістично-прагматичних засадах (XIX ст.). Спроби сполучити мистецький і науковий підхід до експозиційного образотворення спершу мали еkleктичний характер (кін. XIX – поч. XX ст.), а надалі виокремилися як новий вид художньо-технічної творчості – експодизайн.

Експериментальні пошуки спрямовані на синтез науки, мистецтва і техніки у музейному експозиційному будівництві (друга половина ХХ ст.) привели до народження нового виду-сучасного синтетичного мистецтва.

Сьогодні експозиційна творчість у музейній царині відзначається поліфонічним образним характером, але існує очевидна тенденція до так званого “великого синтезу” – створення унікальних культурних середовищ на предметно-просторовій основі, котрі б максимально сприяли гармонізації суспільного буття.

Доведено, що музейне експозиційне образотворення певним чином видозмінюється і в межах кожної з творчих сфер.

Різні образні вирішення мистецьких експозиційних творів зумовлені канонами художніх стилів чи вимогами стилістичних напрямів, які панують на той час. Найвиразніший слід в історії музейної експозиційної творчості залишили античний, візантійський, готичний, ренесансний, бароковий та класицистичний стилі; символізм, конструктивізм, функціоналізм та постмодернізм. При цьому у мистецькій площині спостерігається наступна динаміка експозиційного образотворення: від суто естетичних (формально-декоративних) образів на основі синтезу пластичних мистецтв до концептуально-художніх образів з поступовим переходом у сюжетно-драматургічні на засадах синтетичного мистецтва.

Створення науково-образних експозицій регламентується характером існуючої на той період наукової системи. Класична наука додисциплінарного (XVII-XVIII ст.) та дисциплінарного (XIX ст.) етапів, яка концентрувала увагу на об'єктах дослідження, вимагала речової ілюстрації своєї систематики за рахунок самоцінних музейних пам'яток. Некласична наука (поч. ХХ ст.) додала експлікацію об'єктів у контексті діяльності, звідси – оповідальний характер експозицій. Постнекласична наука (сучасність), що базується на новій філософській методології і враховує цільові параметри діяльності, поступово звільняє наукові експозиційні образи від дидактичних конструкцій на користь різних моделей та інтерпретацій знань у антропоцентричному вимірі.

Виявлено феноменологічну природу образної системи античного Музейону: це – поки що єдиний в історії музейного експозиційного образотворення зразок

візуалізації архетипічних сутностей культури, як єдиного поля людської діяльності, де узгоджені істина, добро і краса, тобто наука, філософія та мистецтво. Надзвичайно високі креативні можливості цієї образної моделі, підтверджені практикою, мають привернути особливу увагу сучасних експозиціонерів.

Кожний образний тип музейної експозиції має свій соціокомунікативний потенціал (діапазон і характер соціального впливу) та відповідний механізм його реалізації (засоби, форми, специфіку сприйняття тощо).

Встановлено, що суттєвий вплив на розвиток системи музейної комунікації мають регіональні, національні, локальні культурні відмінності у широкому спектрі, зокрема філософські, релігійні, ідейно-політичні, художні, етноментальні, традиційні.

Фіксація основних закономірностей створення і соціального функціонування музейних експозицій сприяє поглибленню теоретичних основ сучасного музейництва і відкриває шлях до диференційного використання експозиційних образних типів згідно з умовами і пріоритетами конкретних музеїв та суспільними потребами.

У третьому розділі “Система алгоритмів створення і соціального функціонування образно-сюжетних музейних експозицій” здійснено подальшу розробку та системне узагальнення основних теоретичних положень сучасного експозиційного мистецтва як унікального культурного явища і головного засобу музейної комунікації.

Подібно до інших традиційних видів художньої творчості музейне експозиційне мистецтво існує як органічна цілісність, потребує від дослідника системного підходу. Під системоутворюючими елементами у даному разі розуміються такі:

- 1) концепція художньої експозиційної творчості в музейній сфері;
- 2) специфічна образна мова;
- 3) жанровий підрозділ експозиційних творів;
- 4) соціальні функції нового мистецтва та засоби і форми їх реалізації. Вони складають ієрархічну структуру системи, відзначаються тісними зв'язками

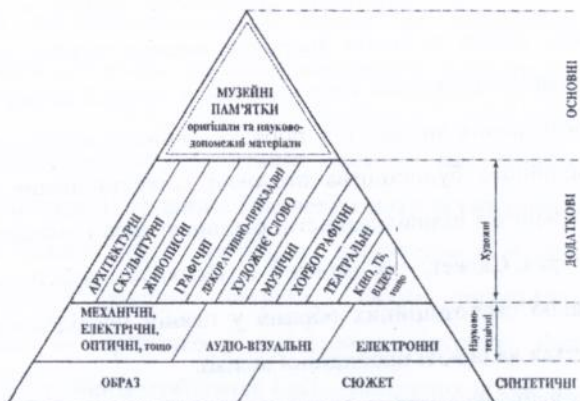
між собою та із зовнішнім середовищем. Так, концепція виявляє сутність і цілеспрямованість цього специфічного виду творчості, чим зумовлює склад і способи використання мовних ресурсів; варіативність останніх позначається на жанрі виставкових та експозиційних творів і усе разом забезпечує певний характер соціокомунікативних процесів.

На підставі творчого переосмислення новітніх досягнень суспільно-гуманітарних наук і аналізу сучасної експозиційної практики викристалізуються наступні концептуальні засади музейного експозиційного мистецтва:

- музейна експозиція – це нова реальність, що базується на авторському переосмисленні інформаційного потенціалу пам'яток і його сучасній інтерпретації;
- музейна експозиція – це цілісне просторово-речове середовище, наділене певними культурними смислами, зважаючи на історичний контекст, образні накопичення місця, споруди, пам'яток та інтеграційні властивості засобів виразності;
- музейна експозиція – це художньо-образна модель дійсності евристичного характеру: відкриття за змістом і винахід за формою;
- музейна експозиція – це образ і креативне поле культури, де специфічними засобами добуваються з глибин історії загальноцінні ідеї, принципи, ідеали тощо, опрацьовуються у новому соціокультурному контексті і візуалізуються у збагаченій конкретно-чуттєвій формі;
- музейна експозиція – це унікальний канал культурно-історичної комунікації, що забезпечує особливе розуміння зв'язку часопросторів через “світ споріднених речей”;
- музейна експозиція – це відкрита багатопланова інформаційно-рекреаційна система, що саморозвивається.

Музейне експозиційне мистецтво має специфічний арсенал виразних засобів та прийомів їх використання, тобто власну художню мову. На нашу думку схематична структура мовної підсистеми експозиційного образотворення виглядатиме

так:

Кожний із складових елементів експозиційної мови виконує певні функції. Провідна роль у створенні образу належить оригінальним культурно-історичним пам'яткам: жодне з інших мистецтв не володіє цим засобом розкриття ідейного змісту творів як основним. При композиційній організації пам'яток використовується мистецький прийом, який фахівці називають “одивовиженням речей” або “розпредмеченням”. Завдяки йому речі виходять за межі своєї конкретності і утворюється система їх символічних значень.

Надзвичайно широким є діапазон використання додаткових художніх засобів: запозичені з архітектури, традиційних та сучасних мистецтв на синтетичній основі, вони виявляють у експозиційному середовищі якісно нові властивості.

Щодо місця та ролі сучасних науково-технічних засобів у формуванні образного ладу експозицій музеєзнавці досі дотримуються різних точок зору: від цілковитої відмови до активного освоєння усього арсеналу, додаючи ще й новітні інтерактивні та віртуальні технології. Звичайно, без глибокого осягнення експозиційної теми та її оригінальної художньої інтерпретації ніякі науково-технічні ефекти не забезпечать створення неповторного образу. Однак, зовсім нехтуючи ними, музей ризикує перетворитися на архаїчну структуру, непривабливу для сучасної публіки.

Завершують мовну структуру експозиційного мистецтва синтетичні засоби – образ та сюжет. Важливою функцією художнього образу є цілеспрямована організація взаємодії різних за своєю природою мовних засобів експозиції, кожна гарантує якомога повніше розкриття теми і цілісність твору. Специфічні властивості художнього образотворення знімають з порядку денного найбільш проблемні музейного експозиційного будівництва стосовно співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, загального і індивідуального, раціонального і емоціонального начал у експозиційних творах. Сюжет, – як вважає Т.П. Поляков, – забезпечує внутрішню і зовнішню організацію експозиційних образів у певній послідовності та певному просторі, що будується на основі проблемної колізії.

Жанрова класифікація музейних виставок та експозицій повинна відбивати поліфонічну природу образотворення: тоді науково-образні експозиційні моделі виступатимуть своєрідними візуальними публікаціями наукових досліджень на зразок монографій, навчальних посібників, статей, повідомлень, робочих гіпотез тощо. Естетичні експозиційні образи постануть у жанровому розмаїтті дизайну (класичного, концептуального, сценографічного, середовищного, стайлінг-дизайну, арт-дизайну, міфо-дизайну) і стилізації. Найширшим вибором жанрових форм відзначатимуться художньо-образні музейні експозиції. Крім виокремлених фахівцями виставок-нарисів і виставок-легенд, уявляються перспективними для експозиційного мистецтва жанри життя, притчі, думи, балади тощо.

Сучасне експозиційне мистецтво надає можливість досягти найвищого рівня культурно-історичної комунікації, коли зникають просторові і часові обмеження у спілкуванні між епохами, поколіннями, спільнотами. Через акт співпереживання та співтворчості з'являється відчуття причетності відвідувачів до зображуваних подій, явищ, особистостей. Щоб забезпечити поширення і збагачення образної системи нового експозиційного твору в процесі його соціального функціонування авторам необхідно заздалегідь розробити спеціальну комунікаційну програму, зразок якої пропонується дисертантом.

Останніми елементами системи алгоритмів музейного експозиційного мистецтва вважаємо обов'язкове спостереження за процесом функціонування

експозиції і аналіз соціокультурної ефективності проекту.

Означений системно-діяльнісний підхід до музейного експозиційного мистецтва зумовлює цілісність і логічну завершеність творчого циклу.

У четвертому розділі “Адаптація системи алгоритмів експозиційного мистецтва до культурних традицій і сучасних потреб українського суспільства” визначено роль нового виду синтетичного мистецтва в розбудові національної школи музестворення; розкрито джерела і засоби подальшого розвитку його теоретичних основ на українському культурному підґрунті; з’ясовано значимість музейного образу України в глобальних соціокультурних процесах.

Світова музейна практика свідчить, що кожна національна музеологічна школа керується при визначенні пріоритетів розвитку своєї музейної мережі як загальними науковими положеннями і тенденціями, так і культурно-історичними особливостями країни. Так, зокрема чітко відрізняються основоположні ідеї та образні системи експозицій італійської, французької, канадської, ізраїльської, японської, австралійської шкіл музестворення.

В українському музейництві самотутні риси вітчизняної історії та культури виразно позначалися на експозиційній творчості лише у періоди національно-визвольних змагань і національного відродження. Загалом тривала штучна відірваність українського музейного образотворення від коренів національної культури призвела до панування однотипних позаконтекстуальних експозицій, яке веде до знецінення культурно-історичної спадщини народу і викривлення її духовного змісту.

Оптимальним засобом переосмислення культурно-історичного контексту і побудови візуальної моделі духовної історії як основи вітчизняної культури є художньо-образна інтерпретація нашої спадщини. Мистецький підхід до музейного експозиційного будівництва узгоджується з етнокультурними рисами українства: народ сприймав світ як втілення краси, прагнув естетичної досконалості, досягнення дійсності через її архітектоніку, матеріал, барви, вбачаючи життєвий сенс у своєрідному співстворстві людини в світотворенні. Образотворчість стала одним з

провідних чинників національного життя, а художнє мислення впродовж віків оберігало життєві цінності від раціоналістичного скептицизму.

Отже, розроблена система алгоритмів створення і соціального функціонування образно-сюжетних музейних експозицій має постійно поглиблюватися і конкретизуватися на основі усіх надбань української культури, засвоєння характерного інтонаційного ладу, творчого синтезу традицій на інновації.

Навіть побіжний огляд найбільш важливих пластів вітчизняної культури відкриває безмежність творчих спонук для сучасного експозиційного мистецтва та вдосконалення системи музейної комунікації. Так, міфологічний субстрат народної творчості надає можливість воскресити атмосферу поетичного міфотворення у музейному середовищі; модель синкретичної культури доби українського бароко є ключем до розбудови якісно нової образної системи на засадах узгодженості філософії, науки та мистецтва, використання унікальної символічно-емблематичної мови. Блискучим зразком творчого синтезу традиційного і новітнього, самобутньо-національного і загальнолюдського постають також модерні шукання українських митців кін. XIX – поч. XX ст.

Оскільки система алгоритмів музейного експозиційного мистецтва містить чітко структуровану підсистему мовних засобів і жанрової класифікації творів, з'являється реальна можливість їх збагачення через пряме звернення до надбань відповідних культурних сфер – художньої літератури, архітектури, живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, музики, театру, кіно тощо.

На наш погляд вітчизняна музейна мережа, розбудована як цілісна й художньо-виразна образна система, матиме поліфункціональне призначення:

- а) міститиме концентровану інформацію, семіотично важливу для національно-культурної ідентифікації і духовного відродження українського суспільства;
- б) виконуватиме роль унікального креативного простору сучасної культури або засобу реалізації ідеї дієвої культури;
- в) презентуватиме візуальний образ України на рівні глобальної культурної комунікації. Високий духовний потенціал українства, уgruntований на екзистенціально-гуманістичних і етикоцентричних засадах, може бути вартісним для людства як альтернатива одномірності техногенної цивілізації.

Висновки

У дисертаційному дослідженні сформульовані і вирішені задачі системного наукового забезпечення побудови сучасних музейних експозицій та відповідних комунікаційних процесів в експозиційному середовищі на міждисциплінарній методичній основі. Головними науковими і практичними результатами роботи є такі:

1. Встановлено, що образна побудова експозиції відіграє вирішальну роль у формуванні та соціальному функціонуванні системи музейної комунікації. Дістало наукове обґрунтування положення щодо поліфонічної образної природи експозиційного будівництва: наукові, естетичні та художні моделі експозицій – цілком рівноправні, але відрізняються за своїми мовними засобами, прийомами створення, потенційною аудиторією, механізмом комунікації.
2. З'ясовано, що художньо-образна сюжетно-драматургічна організація експозиції є найбільш перспективною базисною моделлю музейної комунікації, яка забезпечує трансцендування національних і загальнолюдських духовних цінностей, прихованих у матеріальних продуктах суспільної життєдіяльності.
3. Зважаючи на соціокультурну значимість художнього образотворення у музейній царині, розроблено систему алгоритмів сучасного експозиційного мистецтва, що містить його концептуальні засади, розгорнуту структурно-функціональну характеристику мовних засобів і прийомів їх використання, жанрову класифікацію творів, варіант програмування комунікаційних процесів на базі експозицій нового типу.
4. Визначено, що новий вид синтетичного мистецтва є оптимальним засобом реорганізації і подальшої розбудови музейної мережі України, який узгоджується з етноментальними властивостями, образотворчими традиціями українського народу і відповідає соціокультурним потребам загалом в сучасній історичній ситуації.

5. Розкрито засоби адаптації системи алгоритмів музейного експозиційного мистецтва до української культурно-історичної специфіки; конкретизовано джерела і методи збагачення її змісту.
6. Доведено можливість побудови якісно нової образної системи вітчизняних музейних експозицій, угрунтованої на засадах когерентної дієвої культури, що може виявитися вартісною для людства як альтернатива одномірній культурно-ціннісній орієнтації техногенної цивілізації західного типу.
7. Наукові положення дисертаційного дослідження доцільно використати для розробки концептів розвитку самобутньої української школи музестворення, складання цільових науково-дослідницьких програм, визначення актуальної проблематики науково-теоретичних конференцій, уточнення понятійно-термінологічного апарату музеології, модернізації системи музейної освіти.
8. Застосування оновленої і узагальненої теоретичної системи експозиційної творчості на практиці відкриває шлях для раціонального регулювання меж і характеру соціального впливу музеїв завдяки вибору відповідних образних моделей і жанрових форм експозицій, здійсненню оригінальних авторських проєктів, реалізації спеціальних комунікативних програм.

Основні положення дисертації опубліковано в роботах:

1. Велика Л.П. Музейне експозиційне мистецтво: Моногр. / Харк. держ. акад. культури. – Х.: ХДАК, 2000. – 160 с., іл.
2. Велика Л.П. Українська школа музестворення: міф чи реальність? // Культура України. Вип. 6. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури; Відп. ред. О.Г. Стахевич. – Х.: ХДАК, 2000. – С. 280-287.
3. Велика Л.П. Пошуки нового музейного образу // Культура України. Вип. 7. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури; Відп. ред. О.Г. Стахевич. – Х.: ХДАК, 2000. – С. 271-276.
4. Велика Л.П. Поліфонічна мова музейних образів // Вісник Харківського художньо-промислового інституту. Вип. 3 / Ред.: В.І. Торкатюк. – Х.: ХХПІ, 2000. – С. 249-255.

5. Велика Л.П. Музейне експозиційне мистецтво як феномен культури // Вестник Международного славянского университета. Искусствоведение. – Т. III. – № 6. – Х.: МСУ, 2000. – С. 50-57.
6. Каністратенко М.М., Кравченко В.В., Велика Л.П. Музейне відділення ХДАК – провідний осередок української школи музестворення // Культура України. Вип. 5. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури; За ред. В.М. Шейка, О.Г. Стахевича. – Х.: ХДАК, 1999. – С. 176-183.
7. Велика Л.П. Про національні особливості художнього образу експозицій у музеях України // Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Тези доп. третьої наук. конфер. з питань музеєзнавства та історичного краєзнавства, 23-24 трав. 1995 р. / Харк. держ. ін-т культури – Х.: ХДІК, 1995. – С. 28-29.
8. Велика Л.П., Слагіна О.М. Діапазон музейних комунікацій на сучасному етапі // Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Тези доп. третьої наук. конф. з питань музеєзнавства та історичного краєзнавства. 23-24 трав. 1995 р. / Харк. держ. ін-т культури. – Х.: ХДІК, 1995. – С. 4-5.
9. Велика Л.П. Роль мистецьких творів у формуванні образного музейного середовища // Культура України: історія і сучасність: Матеріали Всеукр. наук.-теор. конф., 19-20 листоп. 1996 р. / Харк. держ. ін-т культури – Х.: ХДІК, 1996 – С. 28.
10. Велика Л.П. Художній образ музейних експозицій: традиції та сьогодення // Другі Сумцовські читання: Тези наук. конф., 18 квіт. 1996 р. / Харк. іст. музей – Х., 1996 – С. 8-9.

Анотації

Велика Л.П. Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації (аспект розбудови української школи музестворення). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.08 – музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури. – Харківська державна академія культури, Харків, 2000.

На міждисциплінарній методичній основі, що поєднує музеологічний, мистецтвознавчий, соціокомунікативний та культурологічний аспекти проблеми, досліджено основні закономірності образної побудови музейної експозиції.

Вперше розроблено систему алгоритмів експозиційного мистецтва та його соціального функціонування. Вона містить концептуальні положення, детальний аналіз мовних засобів, жанрових форм і комунікативного потенціалу музейних експозицій.

Розкрито шляхи і засоби адаптації теоретичної системи до культурно-історичних традицій і сучасних потреб українського суспільства. Обґрунтовано місію вітчизняної школи музестворення у світовому полікультурному просторі.

Ключові слова: музей, експозиція, експозиційне мистецтво, образна побудова, мовні засоби, жанрові форми, комунікативний потенціал.

Великая Л.П. Роль образного построения экспозиции в системе музейной коммуникации (аспект развития украинской школы музейного творчества). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.08 – музееведение; сохранение художественных ценностей и памятников архитектуры. – Харьковская государственная академия культуры, Харьков, 2000.

На междисциплинарной методической основе, которая объединяет музеологический, искусствоведческий, социокоммуникативный и культурологический аспекты проблемы, исследованы основные закономерности образного построения музейной экспозиции.

Путем анализа музейного экспозиционного творчества от прафеноменальной стадии до современности установлено, что образный строй экспозиции играет ведущую роль в формировании и социальном функционировании системы музейной коммуникации.

Трансформация образной структуры музейной экспозиции как социокультурного феномена обусловлена динамикой исторических изменений сущностных черт культуры – мировоззренческой, познавательной, ценностной, побудительно-деятельной. Следовательно, научный, эстетический и художественный образные типы экспозиций, отличаясь по средствам и приемам выразительности, адресной аудитории, механизму воздействия, являются целиком равноправными. В пределах сферы искусства образные модификации экспозиций зависят от смены общественного эстетического идеала, господствующих художественных стилей или стилистических направлений. Построение научно-образных экспозиций регламентируется характером существующей в определенный период научной системы – классической, неклассической, постнеклассической. Существенное влияние на формирование музейных экспозиционных образов оказывают также региональные, национальные и локальные культурные отличия в широком спектре значений: философские, религиозные, идейно-политические, художественные, этноментальные, традиционные.

Научное признание и творческое использование полифонической природы экспозиционного творчества должно способствовать усилению целенаправленного социального влияния современных музеев.

Сравнительный анализ социокоммуникативного потенциала различных по образной структуре музейных экспозиций и механизмов его реализации показывает, что художественно-образная модель способна обеспечить наивысший уровень культурно-исторической коммуникации: трансцендирование национальных и общечеловеческих духовных ценностей, скрытых в материальных продуктах общественной жизнедеятельности.

На основании критического переосмысления, обновления и обобщения теории построения музейной экспозиции впервые разработана система алгоритмов современного экспозиционного искусства и его социокультурного

функціонування. Она содержит концептуальные положения, структурно-функціональну характеристику мовних засобів, жанрових форм, варіант програмування музейної комунікації на базі нових експозицій.

Розкриті шляхи і способи адаптації даної системи до культурно-історических традицій і сучасним потребам українського суспільства. Обґрунтована можливість створення якісно нової образної структури національної музейної мережі як візуального ядра когерентної і діяльної культури, а також її місії в світовому полікультурному просторі.

Ключевые слова: музей, експозиція, експозиційне мистецтво, образне побудовування, мовні засоби, жанрові форми, комунікативний потенціал.

Velyka L.P. Role of Exposition Image Designing in the System of Communication (the aspect of the Ukrainian school of museum studies)

The dissertation is submitted for the degree of Candidate of Art Science according to the specialisation 17.00.08 – «Museum Studies; Preservation of Art Valuable Objects and Architectural Places of Interest».

The main peculiarities of the exposition image designing have been investigated on the basis of the interbranch methods, that combine museological, art, sociological – communicative and culturological aspects of the problem.

The system of algorithms of exposition art and its social functioning has been worked out for the first time. The system consists of some conceptual statements and detailed analysis of linguistic means, genre forms and communicative potential of the museum exhibitions.

The dissertation shows the ways and means of the theoretical system adaptation to the cultural – historical traditions and modern needs of the Ukrainian society. It substantiates the mission of the home school of museum studies in the world polycultural sector.

Key words: museum, exposition, exposition art, image designing, language means, genre forms, communication potential

Відповідальний за випуск: кандидат мистецтвознавства, професор А.З. Житницький.

Підписано до друку 19.12.2000 р. Зам.№ 47.

Тираж: 100 прим. Умов. друк. арк. 1,1.

Формат 60x80 1/16

ХДАК, 61003, Харків, Бурсацький сп., 4.

Множ. лаб. ХДАК

